

bilimname

düşünce platformu

sayı: XXI, 2011/2

NAKDU'L-KELAM İSİMLİ ESERİ IŞIĞINDA GİRİTLİ SIRRI PAŞANIN PEYGAMBERLİK ANLAYIŞI

Harun IŞIK
Yrd. Doç. Dr. Erciyes Ü. İlâhiyat F.
harun@erciyes.edu.tr

Özet

Kelam ilminin en önemli konularından biri olan Peygamberlik meselesine dair geçmişten günümüze pek çok eser kaleme alınmış ve problem, farklı boyutlarıyla analiz edilmiştir. Bu konuyu eserinde tahlil eden Kelam âlimlerinden biri de Osmanlı Devletinin son dönemlerinin önemli siyaset ve ilim adamlarından Maturidi ekolüne mensup Sırrı Giridi'dir. Ona göre Peygamber, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara haber vermek üzere Allah tarafından seçilen kişiyi, peygamberlik de bu vazifenin yerine getirildiği kurumu belirtmek için kullanılan kavramlardır. Allah Teâlâ akıl ve irade sahibi olarak yarattığı insan ve cin topluluğuna hikmet ve maslahatının bir gereği olarak peygamberler göndermek suretiyle dünya ve ahirete dair problem ve şüphelerinin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bu makaledeki temel amacımız Giridi'nin görüş ve düşünceleri ışığında Peygamberlik meselesini değerlendirmek olacaktır. Öncelikli olarak kavram analizi yapılacak, daha sonra da hem akfî hem de nakfî delillerle nübüvvetin gerekliliği ve hikmeti ile ispatı konuları tahlil edilecektir. Son olarak da peygamberler arasında herhangi bir üstünlük bulunup bulunmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Giridi, Peygamberlik, Hikmet, Mucize, Üstünlük

Abstract

Sayfa | 94

Many works have been done regarding the problem of Prophethood that has been one of the most important issues of Islamic Theology (Kalam) from past to the present day and problem has been analysed from different perspectives. One of the Kalam scholars who analyzed this subject is Sırrı Giridi who was one of the politicians and scholars of the last periods of Ottoman Empire and belonged to Maturidi School. According to him, prophet is a person who was selected by Allah to inform the commands and prohibitions of Allah to the people. As for Prophethood, it is used to sign the institution that did this duty. Allah has provided for humankind and jinns who have been created as a being who has mind and will to eliminate the problems and doubts concerning the World and hereafter as the necessity of His purpose and wisdom. The main aim in this article will be to evaluate the problem of Prophethood in the light of the opinions and thoughts of Giridi. Firstly, the analysis of concept will be done. Secondly, the necessity of Prophethood, its wisdom and evidence will be examined with rational and Kur'an verses. Finally, it will be investigated whether any superiority between Prophets has been or not.

Keywords: Giridi, Prophethood, Prophet, Wisdom, Miracle, Superiority

Giriş

1.1. Sırrı Giridi'nin Hayatı

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşayan Giritli Selim Sırrı Paşa, bir diğer adıyla Sırrı-i Giridi 1844 yılında Girit Adasında bulunan Kandiye'de dünyaya gelmiştir. Diyarbakır valiliği sırasında geçirdiği kalp rahatsızlığı yüzünden İstanbul'da tedavi gördüğü süreçte bu hastalığa yenik düşerek henüz

52 yaşındayken 12 Aralık 1895 tarihinde vefat etmiştir.¹ Henüz 12 yaşlarındayken kaybettiği babası Helvacızade Salih Tosun Efendi Konya göçmenlerindendir. Çocukluk yıllarında nasıl bir tahsil hayatı geçirdiğine dair kaynaklarda bilgi yer almamakla birlikte gençlik dönemlerinde İstanbul'a geldiği ve burada Arapça ve Farsça öğrendiği, özel dersler aldığı bilinmektedir. Her iki dile olan hâkimiyetini Fahrettin Razi'nin (ö. 606/1209) *Mefatihü'l-Gayb* isimli eserinin İstiaze, Besmele ve Fatiha kısımlarını Osmanlı Türkçesine tercüme ederek, tefsir çalışmalarında Mesnevi ve Mevlana Cami gibi Farsça eserlerden şiirler kullanarak ve Farsça açıklamalar yaparak ortaya koymuştur.² Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) ifadesiyle Giridî, medrese eğitimi almış, çok önemli eserler yazan, şair, edip, âlim bir kişidir.³ Döneminin siyasi, ekonomik ve düşünsel kargaşa ve karmaşasının yoğun olduğu bir zamanda hem politika hem de ilim alanında öne çıkan şahsiyetlerdendir.⁴ Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla itikadî bakımdan ehl-i sünnet çizgisinde olup, fikhî duruş olarak da Hanefiliği benimsemiştir.⁵ Yaşadığı süreçte devlet memurluğu, mahkeme-i seriyye kâtipliği, postacılık, mutasarrıflık, meclis kâtipliği, meclis divan kâtipliği ve değişik şehirlerde valilik gibi görevler üstlendiği gibi dil ve edebiyat, mantık, tefsir, kelam, dinler ve mezhepler tarihi alanlarında yazdığı eserlerle de ilim dünyasına önemli katkılar sağlamıştır.⁶ Eserleri arasında şunları saymak mümkündür:

1.2. Sırrı Giridî'nin Eserleri

Tefsir Alanında; *"Ahsenu'l-Kasas"*: Üç ciltten oluşan bu tefsir, Yusuf Suresi ile alakalıdır. Çalışma, Tahir Galip Seratlı tarafından *Ahsenu'l-Kasas*, Güzel İnsan Yusuf, Yusuf Suresi Tefsiri, Hikâyelerin En Güzeli gibi farklı adlarla kısaltmalarla birlikte sadeleştirilerek basılmıştır. Tefsir alanında yaptığı çalışmalar içerisinde kaynak, bilgi, dil ve üslup bakımından en zengin olan

¹ Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmani*, İstanbul 1308, c. 3, s.16; Mahmut Kemal İnal, *Son Asrın Türk Şairleri*, M. E. Basımevi, İstanbul 1969, c. 2, s. 1701.

²Ali Kemal Aksüt, *Profesör Mehmed Ali Ayni, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944, s. 55-67; Farsça kullanımlar için bkz: Sırrı Giridî, *Sırrı İnsan: Tefsir-i Sure-i İnsan*, Amid Matbaası, 1309, s. 81, 146; *Sırrı Furkan: Tefsir-i Sure-i Furkan*, Vilayet Matbaası, 1307, s. 29, 186, 248; *Ahsenü'l-Kasas: Tefsir-i Sure-i Yusuf (as)*, Şeriket-i Mürettibiye Matbaası, 1309, c. 2, 47, 85, 110; c. 3, s. 86, 227, 304, 306.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 761.

⁴Osmanlı'nın son zamanlarındaki sosyal, ekonomik, siyasi ve düşünsel hayatın nasıl bir yapıda olduğu ile ilgili olarak bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1983, s. 681-693; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara 1983, s. 301-303; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1972, s. 150-175.

⁵Giridî, *Sırrı Furkan*, s. 121, 284; *Sırrı İnsan*, s. 25.

⁶ Süreyya, *Sicilli Osmani*, c. 3, s. 15; Mehmet Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1971-72, c. 2, s. 368-369; İbrahim Alaaddin, *Meşhur Adamlar, Hayatları, Eserleri*, İstanbul 1933-36, c. 4, s. 1457; İnal, *Son Asrın Türk Şairleri*, c. 2, s. 1700.

çalışmasıdır.⁷**“Sırr-ı İnsan”**: *Dehr, Ebrar, Emşac* ya da *heletaale'l-insan* olarak bilinen İnsan Suresi'nin tefsiridir.⁸**“Sırr-ı Furkan”**: Furkan Suresinin tefsiri yapılmaktadır. Hem İnsan hem de Furkan Suresi ile alakalı bu eserlerde yaratılmışların en şerefli olan insan ve yaşadığı toplumsal çevre anlatılmaktadır.⁹**“Sırr-ı Tenzil”**: *Ahsenü'l-Kasas*, *Sırr-ı İnsan* ve *Sırr-ı Furkan*'ın özetleriyle ilgili olup üç kitaptan oluşmaktadır.¹⁰**“Tabakat ve Adab-ı Müfessirin”**: Müfessir oluşları ile şöhret bulan sahabe ve daha sonraki süreçte beş tabaka ricali tanıtan bir eserdir.¹¹**“Sırr-ı Kur'an”**: Fahrettin Razi'nin *Mefatihü'l-Gayb* (Tefsir-i Kebir) isimli eserinin giriş, İstiaze, Besmele ve Fatıha Suresinin tefsirinin yapıldığı bölümlerin tercümesini içeren bu eser, tek cilt ve üç cüzden oluşmaktadır.¹²**“Sırr-ı Meryem”**: Peygamber kıssaları, peygamberlerden öğütler, Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'nın mucize eseri olarak dünyaya gelişi, Hz. İsa'nın doğumu gibi konuların ele alındığı bir eserdir. Giridi bu çalışmasında ayrıca *“İlmü't-Tefsir”*, *“Adab-ı Müfessirin”* ve *“Tabakat-ı Müfessirin”* başlıkları altında tefsir ilmine dair bazı kural ve kaidelere de yer vermiştir.¹³

Kelam, Mantık, Dinler ve Mezhepler Tarihi Alanında; **“Şerh-i Akaid ve Haşiyelerinin Tercümesi”**: Maturidi ekolünün önemli âlimlerinden Ömer Neseî'nin (ö. 537/1142) *Akaidü'n-Neseî* isimli risalesine Saduddin Taftazani (ö. 1390) tarafından yapılan şerh ve bu şerhe yapılan haşiyelerin tercümesini ihtiva etmektedir.¹⁴**“Nakdu'l-Kelam fi Akaidi'l İslam”**: *Şerh-i Akaid* ve haşiyelerinin tercümelerinin geliştirilmesiyle yazılan bir eserdir. İlk iki baskının yeri olarak İstanbul verilirken¹⁵ üçüncü baskı da yayın yeri verilmemiştir. Üçüncü baskının giriş kısmında Maarif nezaretine hitaben eser şu şekilde tanıtılmaktadır:

“Akaid-i İslamiye'ninayat-ı kerime-i kur'aniyye, ahadis-i şerife-i nebeviyye, icma-ı ümmet, akval-i eimme-i müctehidin ve asar-ı ecille-i müfessirin ile müspet olduğunu bir suret-i hakimane şerh ve izah ve sufistaiyye, mutezile vesaire gibi

⁷Giridi, *Ahsenu'l-Kasas*, İstanbul 1309.

⁸Giridi, *Sırr-ı İnsan: Tefsir-i Sure-i İnsan*, Eski Zabtiye Caddesinde 61 Numaralı Matbaa, İstanbul 1312.

⁹Giridi, *Sırr-ı Furkan*, İstanbul 1307.

¹⁰Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 368.

¹¹Giridi, *Tabakat ve adab-ı müfessirin*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1894.

¹²Giridi, *Sırr-ı Kur'an*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1303.

¹³Giridi, *Sırr-ı Meryem : Tefsir-i Sure-i Meryem*, Vilayet Matbaası, Amid 1312.

¹⁴Giridi, *Şerh-i Akaid Tercümesi*, Vilayet-i Celile-i Tuna, Rusçuk 1292.

¹⁵Giridi, *Nakdu'l-Kelam fi Akaidi'l-İslam*, Matbaa-i Ebüzziya, Konstantiniye 1302; *Nakdu'l-Kelam fi Akaidi'l-İslam*, 2. baskı, Mekteb-i Sanayi Matbaası, Dersaadet 1310.

mutarızlarınakaid-i mezkure hakkındaki zan ve zehablarının butlanını, delail-i kaviyye-i akliyye ile ispat eder bir eser-i hakikat-kusterdir.”¹⁶

Bu açıklama ile *Nakdu'l-Kelam* isimli eserin, Kur'an ayetleri, hadis-i şerifler, ümmetin icmaı, müctehid imamların görüşleri ve müfessirlerin eserleri doğrultusunda İslam Akaidi'ni kesin bir şekilde ortaya koyduğu, filozofların, Mutezile'nin ve diğer karşıtların bu alana dair görüş ve düşüncelerinin yanlışlığını da akli delillerle ispat ettiği beyan edilmektedir.

Sayfa | 97

“Ru'yet-i Bâri Hakkında Risale”: Allah Teâlâ'nın dünyada görülüp görülemeyeceğini konu edinen eserde Mutezile ile diğer Kelam Ekolleri arasında geçen münakaşalara yer verilmektedir.¹⁷ **“Miyaru'l-Makal”:** Medreselerde okutulacak mantık dersleri ile alakalı görülen metinlerin gerekli açıklamalarla birlikte Türkçeye tercüme edilmesi neticesinde bir mukaddime ve dokuz başlıktan oluşan bir eserdir.¹⁸ **“Arau'l-Milel”:** Adından da anlaşılacağı üzere Kelam Mezhepleri ve Tarihi hakkında bilgi vermektedir.¹⁹ **“Ruh Risalesi”:** İslam âlimleri ile filozofların ruhun mahiyeti hakkında ileri sürdükleri görüş ve düşünceleri İsra Suresi 85. ayet bağlamında ele alınmaktadır. Risale, İbn Sina'ya (ö. 1037) ait olduğu belirtilen *Kaside-i Ruhiyye* isimli yirmi beyitle son bulmaktadır.²⁰ **“Nuru'l-Hüda Limenihdeda”:** Hristiyan inancının ana umdelerinden olan teslis (baba-oğul-kutsal ruh) inancının yanlışlığını, İncil olarak takdim edilen eserlerin tahrif edildiğini ispat etmek için kaleme alınmıştır.²¹

Dil ve edebiyat alanında; **“Galatat”:** Osmanlı âlimlerinden İbn Kemal Paşazade'nin (ö. 1534) *Galatat* isimli eserine yapılan bir zeyl çalışmasıdır.²² **“Mektubat-ı Sırrı Paşa”:** Vali olarak görevlendirildiği dönemlere ait resmi yazışmalar, konuşmalar ve pek çok kişisel mektup ve yazıları ihtiva eden bir eserdir.²³

Sırrı-i Giritî, bu çalışmaları içerisinde kelama dair müstakil bir eser olan *Nakdu'l-Kelam*'ı kaleme aldığından diğerlerinde yok denecek kadar az kelamî konulara yer vermiştir. Araştırma konumuz olan nübüvvet meselesini ise kelamla ilgili eseri dışında neredeyse hiç ele almadığı görülmektedir. Onun bu yaklaşımı doğrultusunda biz de ona ait olan *Nakdu'l-Kelam* isimli eseri temel

¹⁶Giridi, *Nakdu'l-Kelam fî Akaidi'l-İslam*, Dersaadet 1324, y.y.

¹⁷Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 368.

¹⁸Giridi, *Miyaru'l-Makal*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul 1303.

¹⁹Giridi, *Arau'l-Milel*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1303.

²⁰Giridi, *Ruh*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1303.

²¹İsmail Paşa Bağdadi, *Hediyyetu'l-Arifin Esmau'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*, İstanbul 1955, c.2, s. 396.

²²Bağdadi, *Hediyyetu'l-Arifin*, c.2, s. 395.

²³Giridi, *Mektubat-ı Sırrı Paşa*, A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1316.

referans olarak kullanmayı uygun görmekteyiz. Eserini incelediğimizde onun Maturidi geleneğine sahip bir âlim olduğu, yeri geldikçe Eşari, Mutezile ve diğer mezheplerin görüşlerine yer verdiği görülmektedir. İncelemelerimiz neticesinde doğrudan kendisini ve görüşlerini hedef alan herhangi bir metne rastlamadığımız için araştırma konumuz olan nübüvvet problemi, betimlemeli ve analitik bir yapıda sunulacaktır. Bununla birlikte yeri geldikçe farklı görüş ve düşüncelere de yer verilip karşılaştırmalar yapmak suretiyle çalışmaya derinlik kazandırılması hedeflenmektedir. Çalışmamızda 1302 yılında İstanbul'da ilk defa basımı yapılan *Nakdu'l-Kelam* adlı kitabı referans olarak kullanılmıştır. Eserinin onuncu bölümünde nübüvvet meselesini ele alan Giridî, başlangıçta kavram analizi yaptıktan sonra, hem akıf hem de naklî delillerle nübüvvetin gerekliliğini ve hikmetini ortaya koymakta, nübüvvetin varlığını ispat etmektedir. Onun bu yaklaşımı doğrultusunda problemin değerlendirilmesi uygun görülmektedir.

2. Sırrı Giridî'nin Peygamberlik Anlayışı

2.1. Kavram Analizi

Bu başlık altında "resul", "nebi", "rusul" ve "risalet" kavramları tahlil edilecektir. Giridî'ye göre resul, Allah Teâlâ'nın mesajını insanlara tebliğ etmesi için gönderdiği insan-ı kâmil demektir.²⁴ Rusul ise, Resul'ün çoğulu olup, manası risaletten alınmıştır. Risalet, Allah Teâlâ ve akıl sahibi olarak yarattıkları arasında seçilmiş bir kulun elçilik yapmasıdır. Bu elçi sayesinde akıl sahibi varlıklar, dünya ve ahirete dair problem ve şüphelerini giderebilmektedir.²⁵ Giridî'nin bu tanımlamayı yaparken Maturidi okulunun önemli temsilcilerinden olan Ebu'l-Muin en-Nesefî'den (ö. 508/114-1115) etkilendiği görülmektedir. Nitekim o peygamberliği şu şekilde tanımlamaktadır: Risalet, Allah ve yarattıklarından akıl sahibi olanlar arasında, dünya ve ahiret maslahatlarından akıllarının yetersiz kaldığı hususları açıklığa kavuşturmak için kulun elçilik yapmasıdır."²⁶ Tanımdan da görüldüğü üzere peygamber ve risalet kelimeleri arasında önemli bir anlam birlikteliği bulunmaktadır. Resul, Allah'ın dinini insanlara bildirmekle görevli seçilmiş kimseyi işaret ederken, risalet ise Allah'ın kendisine muhatap olarak seçtiği akıl sahibi varlıklar olan insan ve cin topluluğunun dünya ve ahiret hayatının düzene konulmasında hayati bir rol oynayan, Allah ile bu yaratıklar arasında elçilik görevinin yerine

²⁴Giridî, *Nakd*, 1. Baskı, Konstantiniye, Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1302, s. 27.

²⁵Giridî, *Nakd*, s. 296.

²⁶Nesefî, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, *Tabsıratu'l-Edille fi Usulî'd-Din*, tahkik Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, Ankara 2003, c. 2, s. 5; İbn Hümam'da eserinde Nesefî'nin yapmış olduğu bu tanımlamayı aynen aktarmaktadır. Bkz: Kemaleddin İbn Hümam, *Kitabu'l-Müsameret li'l-Kemal b. Ebi Şerif bişerhi'l-Müsayereli'l-Allame Kemal İbn Hümam fi İlmi'l-Kelam*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 188.

getirildiği kurumu ifade etmektedir. Giridî, bu kavramları “*resul-nebi*” başlığı altında açıklamış, ancak nebi kelimesinin hangi manayı içerdiği hususunda herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.²⁷ Resulün anlamını verdikten sonra doğrudan resul olarak tanımlanan kimseye kitap gönderilip gönderilmediği, resul ve nebi arasında herhangi bir fark bulunup bulunmadığı hususlarında kelimat âlimlerinin nasıl bir bakış açısına sahip olduklarını açıklamıştır. Böyle bir tutum sergilemesi belki de, onun tanımlama bakımından resul ile nebi arasına bir fark olmadığını düşünmesindendir. Acaba kelimat âlimlerinin resul ve nebi ile ilgili yaklaşımlarından Giridî hangi düşünce sistemi içerisinde yer almaktadır?

Konuya ilişkin tartışmaların temelinde ilgili ayetlerin farkı yorumlanması yatmaktadır. Nitekim bazı ayetlerden²⁸ yola çıkılarak bu iki kelime arasındaki farka, diğer bazısının²⁹ delalet yönüne işaret edilerek aralarındaki benzerliğe vurgu yapılmaktadır. Bu farklı yaklaşım tarzı, değişik yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki bir kısmı, resul olmak için özel bir kitap ve şariat sahibi olunmasını şart koşarken, diğer bazıları da böyle bir şart öne sürülmesini gereksiz görmektedir. Kitap şartını ileri sürenler, kendisine kitap indirilmeyen, bununla birlikte kitap sahibi olan peygamberin şariatını devam ettirenin resul değil nebi olarak isimlendirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu yaklaşım sahipleri resul ile nebi arasında fark gözetirken, herhangi bir kitap ve şariat şartı koşmayanlar ise resul ile nebinin anlamdaş olduklarını benimsemiştir. Bu sonuncu bakış açısına göre her resul nebi olduğu gibi her nebi de resul olmaktadır.³⁰ Konu ile ilgili diğer bir tartışmada “*kapsam*” konusundadır. Cürcani (ö. 816/1413), vahyi “*nübüvvet*” ve “*risalet vahyi*”³¹ olarak ikiye ayırmak suretiyle resulün nebiden görev ve sorumluluk bakımından daha üstün olduğuna dikkat çekmektedir. Risalet vahyi, Allah tarafından Cebrail vasıtası ile elçilikle görevlendirilecek kimseye kitap indirilmesine dayalı vahiy türüdür. Nübüvvet vahyi ise Allah’ın nebi olarak görevlendirdiği kişiye kalbe ilham ya da sadık rüya şeklinde vahiyde bulunması demektir. Nitekim resul olarak isimlendirilen peygamber, nübüvvet vahyinin üstünde yer alan risalet vahyini almış olup nebiden daha genel bir anlam

²⁷Giridî, *Nakd*, s. 27.

²⁸Bkz: Hac 22/52.

²⁹Bkz: Al-i İmran 3/144; Meryem 19/52, 54; Ahzab 33/35.

³⁰Bağdadi, Ebu Mansur Abdulkahir b. Tahir et-Temimi, *Usulü'd-Din*, Beyrut, Darul'l-Medine, t.y., s. 154; Kadı Abdu'l-Cebbar, Ebu'l-HasenAhmed el-Hemedani, *ŞerhuUsulü'l-Hamse*, neşr: Abdulkерim Osman, Kahire 1988, s. 567-568; Taftazani, Mesud b. Ömer b. Abdullah Saudiddin, *Şerhu'l-Akaid (Kelam İlmi ve İslam Akaidi)*, çev.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1980, s. 112; *Şerhu'l-Makasid*, tahkik: Abdurrahman Umeyre, tasdir: Salih Musa Şeref, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1989, c. 5, s. 5-6.

³¹Cürcani, Seyyid Şerif Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tarifât*, İstanbul, 1327, s. 162.

zenginliğine sahiptir.³² Bazısı, resul için kitap ve yeni bir şariat sahibi olma şartının bulunması, nebilikte ise böyle bir koşulun bulunmaması sebebiyle nebi kavramının resulden daha genel olduğunu iddia etmiştir. Bu görüş sahiplerinin dayandığı delil “Senden önce hiç bir resul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın...”³³ ayetidir. Bu ayette nebinin resul kelimesine atfedilmesi, Arap dilinin kurallarına göre genelin özele atfedilmesi prensibince, aralarında fark olduğuna, nebinin genel, resulün ise özel bir manaya sahip olduğuna işaret eder. Bununla birlikte Mutezile’ye göre Hac 22/52 ayeti resul ile nebi arasında herhangi bir fark bulunmadığının delilidir. Ayrıca Allah Teâlâ’nın Hz. Muhammed’i nebilerin sonuncusu olarak takdim etmesi, onu bazen resul, bazen de nebi olarak isimlendirmesi her iki kavram arasında fark olmadığının bir başka delilidir.³⁴ İbn Hümam’ın (ö. 1457) Müsayere’sinde de resul ile nebi arasında fark bulunduğu ve resul kavramının nebiden daha genel olduğunu, şu şekilde ifade edilmektedir: Resul, Allah’ın kendisini bir kavme gönderdiği ve ona kitap indirdiği ya da ona kendisinden önceki resulün şariatında hüküm bulunmayan bir hüküm emrettiği kimsedir. Nebi ise kendisine kitap inmeyen, yeni bir hüküm emredilmeyen, kendisinden önceki resulün şariatına insanları davet eden kimsedir. Nebi kendisine vahiy meleği Cebrail (a.s.)’ın gelmediği, bilakis nebi olduğuna dair bir ses işiten veya uykuda nebi olduğunu gören ve Allah’ın risaletini insanlara ulaştıran kimsedir. Sonuç olarak resul, nebiden daha geneldir. Bunun doğal bir sonucu olarak da her resul nebi olmakla birlikte her nebi resul değildir.³⁵ Yukarıdaki ayeti referans olarak kullanan Zemahşeri (ö. 1143) de resulün mucize ile desteklenip yeni bir kitap sahibi olduğunu, nebinin ise kendinden önceki resulün şiaratı üzere elçilikle görevlendirildiğini, dolayısıyla iki kavramın farklı manaları ihtiva ettiği kanaatini taşıdığını belirtmiştir.³⁶ Bu iddia sahiplerine göre şayet bunlar benzer olsaydı, pek çok ayette her ikisinin birden zikredilmesinin bir anlamı olmayacaktı.³⁷ Kadı Beydavi (ö. 650/1252) ise meseleye “resul olmak için yeni bir şariat sahibi olunmasına gerek yoktur” görüşüyle dâhil olmuştur. Bu görüşüne delil olarak da Hz. İsmail ile alakalı olan “Kitap’ta İsmaili’de an. Şüphesiz o, sözünde duran bir

³²Cürcani, *Tarifat*, s. 162.

³³ Hac 22/52.

³⁴ Fahreddin Razi, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Gayb: İrşadü'l-akli's-selîm ila mezayî'l-kitabî'l-kerîm (Tefsîr-i Kebîr)*, ed: Ahmet Hikmet Ünal, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, c. 16, s. 336.

³⁵İbn Hümam, *Müsayere*, s. 188-189.

³⁶Zemahşeri, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaikü't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Beyrut 1977, c. 3, s. 18-19.

³⁷ Eş-Şami, Muhammed Yusuf Salih, *Sübülü'l-Hüdave'r-Reşad*, Kahire, 1986, s. 371.

kimse idi. Bir resul bir nebi idi.”³⁸ ayetine dikkat çekmektedir. Beydavi bu ayetin tefsirinde, Hz. İsmail’in, babası Hz. İbrahim’in şeriatına tabi olduğunu, bununla birlikte kendisinin sadece nebi değil aynı zamanda resul olarak da isimlendirildiğini, dolayısıyla resullük makamı için yeni bir şeriat sahibi olmaya gerek olmadığını belirtmektedir.³⁹ Başkaları da resul kavramının hem insan hem de meleği kapsayan bir anlam alanına, nebi kelimesinin ise sadece insanla ilişkilendirilmesi nedeniyle resulün nebiden daha genel olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁰ Giridi böyle değişik yaklaşımlar sergilenmesinin nedeninin aslında, sonuç olarak ikisi de aynı noktaya işaret etmekle birlikte kavramların mefhumuna ilişkin farklı bakış açılarından kaynaklandığını belirtir. Problem hakkında böyle bir açıklama ile yetinmesi, genellik bakımından her iki kavram arasında anlam farkı bulunmadığını düşündüğünden olsa gerektir. Zira resul ve nebi arasında fark olmadığını dile getiren Hayalî’den (ö. 886/1481) görüş naklederken kullandığı aşağıdaki üslup, onunla aynı düşünceyi paylaştığını göstermektedir:

*“Hayali merhum büyük üstat (Hızır Bey Çelebi) den naklen ‘Mevla kendisine dünya ve ahiret selameti versin’ demiştir ki: Resulün yeni bir şeriat sahibi olması şart lazım olmadığını beyan ile ‘Hz. İsmail’in mürselinden olduğu halde şer’i cedide sahibi değildi. Nitekim Kadı Beydavi dahi buna işaret etmişti’ diyordu.”*⁴¹

Bu ifadeden de açıkça görüldüğü üzere Giridi’nin, resul-nebi birlikteliğini dile getiren Hayalî’yi bizzat ismiyle hitap ederek iyilikle yâd etmesi ve ayrıca bu konunun en son kısmında ona yer vermesi, bir anlamda kendisinin de onunla aynı anlayışa sahip olduğunun bir göstergesidir diye düşünmekteyiz.

2.2. Nübüvvetin Gerekliliği ve Hikmeti

Giridi, nübüvvetin gerekliğini Maturidi ekolünün “peygamberlerin gönderilmesinde hikmet vardır” anlayışı üzere bina etmektedir. Bu tanımlamada hikmetin ifade ettiği mananın bir gereği olarak böylesi bir durumun zorunluluğu belirtilip “peygamberler gönderilmesinin vacip oluşuna” işaret

³⁸ Meryem 19/54.

³⁹ Kadı Beydavi, *KitabuMecmuatimine't-Tefasir, el-Beydavi ve'n-Nesefive'l-Hazin ve İbn Abbas, Dârulhyai't-Türasi'l-Arabi*, Beyrut, ty., s. 165.

⁴⁰ Giridi, *Nakd*, s. 27. Meleklerinde resul olarak isimlendirilmesi hakkında bkz: Hud 11/69, 77, 81; Ankebut 29/31,33; Zuhruf 43/80; Hakka 69/40; Mürselat 77/1; Tekvir 81/19. Bu ayetlerde yer alan resul kelimeleri bir yandan Cebrail (a.s.) a işaret ederken diğer taraftan da Hz. İbrahim ile Hz. Lut’a gelen meleklerle ve yazıcı melekler dikkat çekmektedir.

⁴¹ Giridi, *Nakd*, s. 28.; Hayali, *Haşiye-i Kestelibi haşyeti ale'l-Hayali (Haşiye-i Kesteli ala Şerhi'l-AkaidŞerhu'l-Akaid içinde)*, İstanbul, İhtar matbaası, y.y., ty., s. 33; Rasul ve nebi arasındaki genellik-özellik ile ilgili tartışmalar için bkz: Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet, İnsan Yayınları*, İstanbul, 1998, s. 17-20.

bulunmaktadır.⁴² Hal böyle olduğuna göre “*bu zorunluluğun sabitesi nedir?*” sorusu akla gelecektir. Giridi böyle bir soruya zorunluluğu aklî, naklî, hikmet ve maslahata bağlı olmak üzere üçe ayırarak cevap vermektedir. Yukarıdaki ifade aklî ve naklî zorunluluğa değil, bilakis hikmet ve maslahata bağlı zorunluluğa işaret etmektedir. Çünkü aklî zorunluluk olsaydı, Allah Teâlâ’nın peygamber göndermemeye güç yetirememesi gerekirdi. Naklî zorunluluğa gelince, Allah’ın peygamber göndermeyi terk etmesi gibi bir durumda asi olması gerekecekti. Her iki hususun da Allah hakkında düşünülmesinin imkânsız olduğu sabittir. Dolayısıyla buradaki zorunluluktan maksat hikmet ve maslahata bağlı olmaktadır.⁴³ Eşariler, nübüvvetin temel felsefesinin hikmet ve maslahat teorisi üzerine bina edilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü onlara göre Allah’ın eylemleri hiçbir şekilde herhangi bir sebebe bağlanmamalıdır. Allah’ın eylemleri her türlü sebep ve koşuldan bağımsız olup mutlak bir yapıdadır. Şayet O’nun eylemleri herhangi bir sebep ve maksada bağlı kılınırsa, bu durum eylemlerin illet ve gaye ile tamamlanması anlamına geleceğinden O’nda eksikliğin varlığına delil oluşturacaktır. Ulûhiyet Makamının özelliği dikkate alındığında her ne sebeple olursa olsun başka bir şey ile tamamlanmaktan uzak olması gerektiği aşîkârdır.⁴⁴ Peygamber gönderilmesinde hikmet ve maslahat bulunmakla birlikte, bunun ana unsuru hikmet ve maslahat değildir. Allah Teâlâ’ya nispetle hem peygamber gönderilmesi hem de hikmetin varlığı imkân dâhilinde bulunmaktadır.⁴⁵ Eşariler hikmet ve maslahat ilkesini benimsemezken, peygamberlik müessesesini tamamıyla reddeden bir başka anlayışın da İslam dünyasında var olduğu görülmektedir. Bu anlayışa göre Allah, insanları akıl sahibi varlıklar olarak yaratmış, bu yeti sayesinde onları eylemlerinden dolayı sorumlu tutmuştur. Allah’ın insanları akıl sahibi olarak yaratmakla birlikte peygamber göndermesinin nasıl bir gerekçesi olmaktadır? Nitekim insana verilen akıl, irade ve ihtiyar kabiliyetleri bir şeyin güzellik ve çirkinliğine karar vermede yeterli olup, aklın güzellik ve çirkinliğine hükmettiği şeyleri yapmak mubah kategorisinde yer almaktadır.⁴⁶ Bu düşünce sahipleri bu sözlerle de

⁴²Giridi, *Nakd*, s. 296-297.

⁴³Giridi, *Nakd*, s. 297.

⁴⁴ Fehreddin Razi, *el-Muhassal*, Kâhire 1991, s.483; Taftazani, *Makasid*, c. 4, s. 301 vd.; Cürçani, *Mevakıf*, Mısır 1908, II, s.538 vd.

⁴⁵Şehristani, Muhammed b. Abdulkerim, *Nihayetu'l-İkdam fi İlmi'l-Kelam*, Oxford University, London, 1934, s. 417; Taftazani, *Şerhu'l-Mekasid*, Alemlu'l-Kütüb, Beyrut , 1989, c. 5, s. 6.

⁴⁶ Bu anlayışı temsil eden Berahime Hindistan merkezli olup Hint filozoflarından oluşan puta tapan bir topluluktur. Putlarını berham olarak isimlendirdiklerinden dolayı kendilerine Berahime denilmiştir. Berahime’ye göre insanın sahip olduğu akıl yetisi peygamber gönderilmemesini gerektirmektedir. Çünkü akıl, peygamberler sayesinde bilgi sahibi olduğumuz iddia edilen, insan için lazım olan şeyler hakkında karar verme, kainattaki nesne ve olayların güzellik ve çirkinliğine hükmetme gibi özelliklere sahip olup, peygamber gönderilmesi için herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır. Dolayısıyla Allah’ın peygamberlik gibi mantık dışı bir şeyle ilişkilendirilmesi, uluhiyet makamı ile bağdaşmayacak bir durumdur. Berahime çatısı altında nübüvvetin varlığını

yetinmemişler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini, Kuran'ın lafız bakımından mucize oluşunu reddeden, Hz. Peygamber'i kötülemeyi amaç edinen eserler de kaleme almışlardır. İbnRavendi'nin (ö. 910) *Kitabu'z-Zümürrüd*, *Kitabu'l-Ferid* ve *Kitabu'd-Damiğ* isimli eserleri burada örnek olarak verilebilir.⁴⁷ Bu bakış açısının doğal bir sonucu olarak akıl her konuda yeterli bir alet olup, peygamberler gönderilmesini gerektiren bir durum bulunmamakta mıdır? Ya da Allah Teâlâ'nın peygamber göndermesi imkân dâhilinde bulunup, peygamber gönderilmesinde herhangi bir hikmet aramaya gerek yok mudur?

Giridi'nin, *"Peygamberler gönderilmesinde hikmet vardır sözümüz de hem Berahimenin peygamberliği mümtene sayan bozuk iddialarına, hem de peygamber gönderilmesini imkân dâhilinde değerlendiren Eşarilerin görüşlerine cevap vardır"*⁴⁸ sözü uyarınca onun, bir yandan aklın yeterliliğini savunan Berahime'nin diğer yandan da peygamber gönderilmesini mümkün gören Eşarilerin düşüncelerini kabul etmediği görülmektedir. O bu bakış açısıyla aynı zamanda Maturidi ekolünün temsilcilerinden olan Sabuni'den (ö. 580/1184) ve Sabuni'nin ifadesine göre Maturidilerin genel görüşünden ayrılarak peygamberlik kurumunu muhal ve mümkün dışında farklı bir konumda bulunan vacip kategorisinde değerlendirmektedir. Zira Maturidi okulunun önemli âlimlerinden Sabuni, *"Hak ehlinin büyük çoğunluğu Allah'ın peygamber göndermesi mümkündür, akıl bunu kabul eder"*⁴⁹ ifadesini kullanarak Maturidi sistematiği içerisinde peygamberliğin imkân dâhilinde görüldüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte Ebu'l-Muin en-Nesefi'nin peygamber gönderilmesinin mümkün değil, zorunluluk kategorisinde yer alması gerektiği yönünde bir görüş benimsediğini şu sözlerinden anlamaktayız: "Allah'ın kullarına peygamberler göndermesinin mümkünat dairesinde bulunması onun imkânsız olmadığını gösterir. Ashabımızın mütekellimlerinden muhakkiklere göre ise bu durum zorunluluk alanına dâhildir. Zorunluluktan kastım, Hakîm olan Allah'ın hikmetinin gerektirdiği bir zorunluluktur."⁵⁰ Peygamber gönderilmesinin zorunluluğu/imkânı noktasında Giridi'ninNesefi'nin belirtmiş olduğu çizgide yer aldığı görülmektedir. Bu zorunluluğun hikmet anlayışı

inkâr fikrinin İslam dünyasında zemin oluşturmalarının temsilcisi İbnRavendi'dir. O da peygamberliğe reddiye düşüncesini özellikle hocası Ebu İsa el-Varrak'tan almıştır. İbnHümmam, *Müsayere*, s. 189; Yeşilyurt, Temel, *Ebu'l-Berekat en-Nesefi ve İslam Düşüncesindeki Yeri*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000, s. 193.

⁴⁷İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülükve'l-Ümem*, neşr: Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1403/1983, c. 13, s. 110-111; İbn Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebu Yakub, *Kitabu'l-Fihrist*, neşr: Rıza Teceddüd, Karaçi yy., s. 216

⁴⁸Giridi, *Nakd*, s. 297-298.

⁴⁹Nureddin Sabuni, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, Maturidiyye Akaidi, terc: Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 103.

⁵⁰Nesefi, *Tabsıra*, c. 2, s. 29.

üzerine bina edilmesi bir yandan Berahime diğer taraftan da Eşari'ye cevap makamında bulunmaktadır. Peygamberliğin hikmet nazariyesi üzerine bina edilmesi nedeniyle Maturidi düşüncesi çerçevesinde hikmet kavramının analiz edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Sayfa | 104

Maturidi düşünce sisteminde hikmet, en üstün şeyleri en üstün bilgilerle bilmek, eşyanın gerçekliğini olduğu hal üzere bilmek ve işi bu doğrultuda yapmak demektir. Allah hakkında kullanıldığında eşyanın her türlü halleri ile bilinmesi ve en sağlam şekilde eşyanın yaratılması anlamına gelmektedir. İnsan söz konusu olduğunda yaratmanın yerini doğal haliyle yapma almakta, bu durumda da hikmet, insanın Allah'ı tanınması ve iyi işler yapmasını ifade etmektedir.⁵¹ Dolayısıyla hikmet, her şeyi ait olması gereken yere koymayı, adaleti, sonuç itibarıyla iyi ve güzel olan eylemi gerektireceğinden peygamberlik kurumu, insanoğlunun dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmesinde önemli bir yere sahip olup yaratılıştan gelen bir zorunluluktur. Bu tanımlamada yer alan "*sonuç itibarıyla*" ifadesi Allah'ın kendisine muhatap olarak seçtiği ve eylemlerinden dolayı sorumluluk sahibi kıldığı varlıkların hem eylemleri hem de yaşadıkları hayatın sonunda elde edilecek neticeye dikkat çekmek maksadıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda hikmet, sadece varlık âleminin yaratılış nedeniyle değil, aynı zamanda bu nedenler zinciri sonucunda ortaya çıkacak sonuçlarla da yakından ilgili olmaktadır. Bu açıklamalar ortaya koymaktadır ki, Allah'ın her eyleminde olduğu gibi peygamber göndermesinde de bir hikmet bulunmaktadır. Herhangi bir amaç olmaksızın bir şeyin yaratılması veya yapılması hikmet prensibi ile bağdaşmamaktadır. Yani, varlık âleminde meydana gelen her türlü olayın yaratılmasında bir sebep, gaye ve hikmet bulunmaktadır.⁵² Maturidiler hikmet nazariyeleri ile Mutezile'ye oldukça yakın bir duruş sergilemiştir. Nitekim Mutezile'ye göre de Allah eylemlerini bir gaye ve hikmete binaen yapmaktadır. Yaratılan her şeyde bir illet/sebep aramada herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü illet, Allah hakkında düşünüldüğünde, yaratmadaki güzelliği ortaya çıkaran hikmete işaret etmektedir. Aksi düşünüldüğünde, eylem boş ve anlamsız olacaktır. Ancak buradaki illetin zorunlu nedensellik olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Hikmet, yapılan işin ya sahibine ya da muhatabına fayda sağlamasını mümkün kılmaktadır. Eylemden doğacak faydanın Allah hakkında düşünülmesi muhal olduğuna göre, ilahi eylemler neticesinde meydana gelecek faydanın başkaları

⁵¹Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud, *Kitabu't-Tevhid*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul 1979, s. 97.

⁵²Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 215-217.

için olduğu kesindir.⁵³ Madem kâinatta meydana gelen her türlü eylem bir hikmet ve maslahat çerçevesinde olmaktadır, “peygamber gönderilmesinin hikmeti ve faydası nedir?” sorusu gündeme gelecektir. Giritî, peygamberlik makamının hikmetini Ömer Nesefî’den naklettiği şu sözlerle açıklamaktadır:

“Allah Teâlâ, insanları müjdeleyici ve uyarıcı, dünya ve ahiret işlerinden ihtiyaç duydukları şeyleri onlara açıklayıcı olarak desteklediği peygamberler göndermiş, onları harikulade mucizelerle desteklemiştir”⁵⁴

Sayfa | 105

Buna göre peygamberlik kurumunun hem dünya hem de ahirete ilişkin maksat ve hikmetleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Allah’a itaat eden, O’nun emir ve yasaklarına riayet eden kimselerin peygamber rehberliğinde cennetle mükâfatlandırılacağına müjdelenmesidir. Aynı zamanda yine peygamberin rehberliğini reddederek Allah’a isyan eden, emir ve yasaklara uymayan kimselerin de cehennem azabı ile cezalandırılacağı da haber verilmiştir. Bu demektir ki insan kendisine verilen akıl yetisi yoluyla, müjdeleme ve uyarılmaya sebep teşkil eden eylemlerin ayrıntılı bir şekilde nasıl olacağını doğrudan doğruya idrak edebilecek kapasiteye sahip olmakla birlikte nebevi rehberliğe ihtiyaç duymaktadır.⁵⁵ Nitekim Allah Teala insan ve cin topluluğunun yaratılış gayesini “insanları ve cinleri bana kulluk etsinler diye yarattım”⁵⁶ beyanıyla kendisine kulluk olarak açıklamıştır. Sebep-sonuç ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde “nasıl bir kulluk?” sorusunun cevabı olarak peygamberlik kurumunun varlık nedeni ve sağladığı hikmet daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Maturidi (ö. 333/944) *Zariyat* 51/56 ayetini açıklarken konuyu imtihan ile açıklamıştır. Ona göre buradaki hitap, bir taraftan insan ve cin topluluğunun ibadet ve bunun sonucunda da imtihan için yaratılmadığını iddia edenlere diğer taraftan da Allah’tan başka varlıklara ibadeti imkân dâhilinde görenlere bir reddiye özelliğine sahiptir. Nitekim Allah Teâlâ her iki varlığı da hikmetinin bir gereği olarak iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı şeyleri idrak edebilmesini sağlayacak ve özgür bir şekilde başta namazla ilgili taabbudi konular olmak üzere diğer emir ve yasakları yapabilecek yetilerle donatmış, onları başıboş bir şekilde bırakmamıştır. İşte bu ayet-i kerime insan ve cin topluluğuna verilen her türlü nimetin şükrünün bir göstergesi olarak yaratılışın gayesinin her alanda sadece ve sadece Allah’ın razı

⁵³Şehristani, *Nihayetu'l-İkdam*, London 1934, s. 397; Kadı Abdu'l-Cebbar, *el-Muğni*, tahkik: Muhammed Ali en-Neccar, Abdulhalim en-Neccar, neşr: el-Müessesetü'l-Mısıriyyetü'l-Amme, Kahire 1965, c. 10, s. 91-93.

⁵⁴Giritî, *Nakd*, s. 298.

⁵⁵Giritî, *Nakd*, s. 298-299. bkz: Nesefî, *Tabsıra*, c. 2, s. 1.

⁵⁶*Zariyat* 51/56.

olacağı bir şekilde yaşamak olduğunu açıklamaktadır.⁵⁷ Yüce Allah hikmetinin gereği olarak hem dünya hem de ahiret bakımından bu rızanın nasıllığını ise insanlara göndermiş olduğu peygamberlerle hem teorik hem de pratik olarak göstermiştir. İkinci hikmet, peygamberler vasıtası ile cisimlerdeki faydalı ve zararlı hallerin bildirilmesidir. Allah Teâlâ bazı nesneleri faydalı, bazılarını da zararlı olarak yaratmıştır. Fakat faydalı cismin faydasını, zararlı cismin zararını anlamak için insan aklına ve duyularına tam bir bağımsızlık vermemiş, bu hususları peygamberleri aracılığı ile bildirmiştir. Çünkü Allah'ın eşyayı yaratmasında telem unsur, imtihan bağlamında insanın akibetine bir araç ya da ölçü olmasıdır. Üçüncüsü, varlık âleminde bulunan vacip-mümkün-mümteni gibi hallerin nasıllığının Peygamberler yoluyla açıklanmasıdır. Kâinata meydan gelen olayların bazıları imkân dâhilinde, bazıları vacib/zorunlu, diğer bazıları da mümteni/imkânsız olmak üzere takdir edilmiştir. Vacip ile mümtenilerin zorunluluk ve imkânsızlığının keyfiyetini akıl kendi başına kavrayamadığı gibi, yapısı gereği mümkünatın her iki tarafından – yani varlık ve yokluktan-hangisinin daha uygun olduğunu da bir rehber olmaksızın algılayamamaktadır. Aklın bunlarla ilgili bir çıkarımda bulunabilmesi için sürekli tekrarlaması, gözlemlemesi ve tam bir araştırma yapması gerekir. Ancak bu araştırma ve gözlem esnasında imkân-imtina-vücub hallerinin sahip olduğu maslahatın pek çoğunu ihmal etmesi ya da bunlardan atıl kalması kaçınılmaz olacaktır. Binaenaleyh bu işleri bize açıklamak için bazı peygamberleri göndermesi Yüce Allah tarafından büyük bir hikmet, lütuf ve ihsandır. Nitekim Kur'an'da "*Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik*"⁵⁸ ifadesi bu duruma dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Maturidi de peygamber gönderilmesinin hikmetlerini akıl-nefis karşılaştırması, insanlar arası ilişkiler, doğruluk-adalet, zulüm-haksızlık kavramları, tıp, beslenme, hayvancılık, tarım, sanat dalları, meslekler, giyinme ve barınma, ticaret, üreme, eğitim ve öğretim, musibet anlarında yapılması gerekenler, psikosomatik hastalıkların tedavisi, gayb bilgisi, dünya-ahiret dengesi gibi insanı çepeçevre kuşatan her alanla ilişkilendirerek geniş bir perspektiften açıklamaktadır. Ona göre peygamber gönderilmesinin hikmetlerinden biri insanlar arasında oluşması muhtemel kargaşa, karmaşa ve kaosun önlenmesidir. Nitekim Allah insanları yaratmış, her biri için ecel belirlemiş, ömrün son bulacağı süreye kadar yaşamlarını sürdürebilmeleri için de beslenmeleri şartını koşmuş, ayrıca uzun zaman yaşamayı da onlara sevdirmiştir. Peygamberin müdahil olmadığı bir dünyada herkes sahip olduğu bu kabiliyetlerle kendi arzu ve şehvetleri ile hayatının sürekliliğini ön plana

⁵⁷Maturidi, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, tahkik: Fatıma Yusuf el-Hayme, Resalah Publishers, Beyrut 2004, c. 4, s. 587-588.

⁵⁸ Enbiya 21/107.

çıkartıp diğerinin yaşam alanına müdahale edeceğinden bir kargaşa ortamı oluşacak, bireyler veya toplumlar birbirini yok etmeye çalışacaktır. Ancak peygamberleri aracılığı ile bildirmiş olduğu emir ve yasaklarla, helal ve haramlarla hayatın her safhasını belirli bir düzene koymuş, bireylerin birbirlerinin haklarına tecavüzü engellemiş ve hayatlarını muhafaza altına almıştır.⁵⁹ İkincisi, akıl ve nefsin eğitimidir. Allah insanları akıl ve nefis sahibi olarak yaratmıştır. Akıl faydalı, iyi ve güzel şeylere kabiliyetli olmakla birlikte, nefis ise şehve şeylere, bilgisizliğe ve edepsizliğe daha düşkün bir yapıdadır. Bu özelliğiyle nefis, akli tahakkümü altına alarak kişiye zarar verip helake sürüklemektedir. Bu da demektir ki nefsin kontrol altına alınıp eğitilmesi, akla sağlıklı düşünüp karar verme kabiliyetinin kazandırılması, hem dünya hem de ahirette mutluluğa götürecek davranışlarla ilgili ilke ve esasları gösterecek bir peygambere ihtiyaç bulunmaktadır.⁶⁰ Üçüncüsü, ahlaki değerlerin öğretilmesidir. Maturidi burada doğruluk, adalet, zulüm, haksızlık veya yalan gibi kavramlar üzerinde durmaktadır. Allah doğruluk ile adaleti insan aklına güzel ve değerli, zulüm, haksızlık ve yalanı ise çirkin, sıradan ve değersiz olarak göstermiştir. Belirtmiş olduğumuz bu niteliklerin nasıllığını tespit etmede akıl ilahi emir ve yasağı, bunun doğal bir sonucu olarak da mükâfat ve cezayı zorunlu kılmaktadır. Övgüye mazhar olup şerefi yükseltecek adalet ve doğrulukla, ayıplamayı gerektirip sahibini küçük düşürecek zulüm, haksızlık ve yalan gibi ilkelerin tam manasıyla anlaşılıp nasıl pratiğe dönüştürüleceği noktasında peygamberlere ihtiyaç bulunmaktadır.⁶¹ Dördüncüsü, sağlıklı beslenme ve sağlığı koruma yollarının öğretilmesidir. Allah imtihan için yarattığı insanın yaşamını devam ettirebilmesi için beslenmesini ve sağlığını korumasını şart koşturmuştur. Bunun içinde yeryüzünde bulunan bitki ve hayvan türüne insanın beslenmesi ve sağlığı açısından fayda ya da zarar sağlayacak bir takım özellikler vermiştir. İnsanın deneme-yanılma yoluyla faydalı-zararlı, sağlıklı-sağlıksız olarak yiyecek ve içecekleri kategoriye ayırması aklen mümkündür. Sonuç olarak yeryüzünde bulunan her şeyin taşıdığı özellikleri Allah'ın kendisine haber vereceği birinin varlığı gerekecektir ki insan kendisine fayda sağlayacak ve sağlıklı kılacak esasları öğrenebilsin.⁶² Beşincisi, maddi-manevi, kişisel, ailevi ya da toplumsal sorunların ve bir takım doğal afetler sonucunda karşılaşılan musibetlerde ortaya çıkan problemlerin nasıl aşılacağı ile ilgilidir. İnsan bu tarz problemlerle karşılaştığında bunların üstesinden gelebilmek için ilgili kişi ve kurumlardan yardım almaktadır. Böyle bir yola müracaat edilmesinin temelinde uzman kişilerin görüş ve düşüncelerinden

⁵⁹Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 177.

⁶⁰Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 178.

⁶¹Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 178-179.

⁶²Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 179-180.

yararlanma fikri yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken şey, danışmanlık ve rehberlik yapacak kişinin iyi niyetli ve doğru sözlü biri olmasıdır. Bu bakımdan ilk akla gelen insanlar peygamberler olacaktır.⁶³ Altıncısı, insanlar arasında iletişimi sağlayıp ihtiyaçlarımızın anlaşılması ve giderilmesinde son derece önemli bir yere sahip olan diller ve nesnelere ait isimlerin, her türlü ilmin öğretilmesidir.⁶⁴ Yedincisi, meslek ve sanat dallarının öğretilmesidir. Nitekim insanlar peygamberler vasıtası ile doğada bulunan bitkiler ve hayvanların sahip oldukları özelliklerle ne tür hastalıklar için şifa taşıdığını öğrenip tıp ilminde, toprağın işlenip nasıl kullanılacağı hususunda hem teorik hem de pratik bakımdan bilgi sahibi olarak tarımda ileri gitmiştir. Bununla birlikte doğada vahşi halde bulunan hayvanın nasıl kontrol altına alınıp, taşıdığı her türlü faydadan nasıl istifade edileceği öğrenilip hayvancılığın, sıcak ve soğuktan korunma yöntemleri ışığında barınma ve inşaatçılığın temelleri atılmıştır. Aynı şekilde farklı dil ve ırkta yaratılan insanlar arasında nasıl sağlıklı iletişim kurulacağı, bu sayede beşeri ilimler ve bugün hayatımızın vazgeçilmezlerinden biri olan ticaretin kurulması ve gelişmesi sağlanmıştır. İnsan ırkının nasıl çoğalacağını, çocuk ve yetişkin eğitiminin nasıl olacağı, yerleşik hayata geçiş, yerleşim birimlerini birbirine bağlayan yollar, aile hayatı, kısacası insanın ihtiyaç duyacağı her şey insan aklının değil, peygamberlerin öğretimi ve yol göstermesinin bir sonucudur.⁶⁵ Tüm bu açıklamalar göstermektedir ki peygamberlerin varlığı sadece ahiret değil, dünya hayatı için de son derece önemlidir. İnsan, bu iki alanda nasıl hareket etmesi gerektiğine dair her şeyi asıl itibarıyla peygamberlerin eğitimi, öğretimi ve rehberliğine borçludur.

2.3. Nübüvvetin İspatı

İslam düşünce sisteminde peygamberliğin ispatı ile ilgili tartışmalar, reddiye literatürü ekseninde gelişmiştir. Kelam kitaplarını incelediğimizde peygamberliğin ispatı hususunda kendisine müracaat edilen en temel unsuurn mucize olduğu görülmektedir. Çünkü mucizenin doğruluğunun ortaya konulması, nübüvvet ve risaletin hakikatini gösterecektir. GİRİDÎ de bu geleneği bozmayarak meseleyi peygamberlerin mucize ile desteklenmesi başlığı altında tartışmaktadır.

GİRİDÎ mucizeyi şu şekilde tanımlamaktadır:

"Mucize, kendisine vahiy gönderilen peygamberler ve nebilerin, nübüvvet ve risalet iddialarında doğruyu söylediklerine delil teşkil etmesi için bizzat kendi

⁶³Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 180-182.

⁶⁴Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 180.

⁶⁵Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 180-181.

ellerinde insanın güç yetiremeyeceği, âdete muhalif olarak ortaya çıkan tuhaf bir iş ve eylemdir ki insanoğlu onun bir benzerini meydana getirmekten aciz olduğu şeylere denir.”⁶⁶

Nesefi ve Bağdadî'nin (ö. 429/1037) mucizenin bu tanımlamasına “*bu dünyada meydana gelme*”⁶⁷ şartını da ekledikleri görülmektedir. Tanımlamalarda mucizenin farklı yönlerine dikkat çekilmektedir. Bunlardan ilki, mucizenin nübüvvet ve risaletin doğruluğunun en önemli göstergesi olmasıdır. Aksi takdirde peygamber olduğunu söyleyen kimsenin bu söyleminde doğru olup olmadığı belirsiz bir hal alacak, peygamberliğini kabul etmek zorunlu olmayacaktır. Şayet peygamberlik iddiasında bulunan kişi, mucize ile desteklenmiyorsa onun bu söylemi geçersiz olup, kendisine hiçbir şekilde itimat edilmez. Çünkü mucizenin varlığı nübüvveti kesin bir şekilde ispat ederken, yokluğu ise peygamber olduğunu söyleyen kimsenin yalancılığının kanıtıdır. Zira mucizenin yalancı bir peygamberden meydana geldiği düşünüldüğünde, delilin şüpheyi, hidayetin dalalete, tasdikini ise inkâra dönüşmesi gerekecektir. Böyle bir durumun varlığının olanaksız olduğu aşikârdır. İşte bu yüzdendir ki Allah Teâlâ peygamber olarak seçtiği kimselerin gerçeklik ve doğruluğunun bir göstergesi olarak onları mucize ile desteklemiş, dolayısıyla bu keyfiyet onların kabulü için kesin bir bilgi oluşturmuştur. İkincisi mucizenin nübüvvet iddiasında bulunan kimseye has olup, iddia edenin dışında başka birinin elinde gerçekleştirilmiş olmamasıdır. Allah'ın elçilikle görevlendirdiği kimselere lütfettiği bir mucizeyi gerçek manada peygamber olmayan birinin iddia edip göstermesi mümkün değildir. Üçüncüsü herkesin yapabileceği türden bir şey olmayıp, herhangi bir benzerinin bulunmamasıdır.⁶⁸ Peygamberliğin genel olarak ispatı ile ilgili bu bilgilerden sonra Giritli Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunun delilleri üzerinde durmaktadır. Ona göre Peygamberimizin doğruluğunu ispat eden en büyük mucizesi Kuran'dır. Nitekim Hz. Peygamber yaşadığı dönemde, belagatte en üst seviyeye ulaşmış bulunan Arap belagatçilere Kuran'la meydan okuyarak “*gücünüz yetiyorsa bunun bir benzerini getirin*” demiştir. Bu talebe onlar her türlü hırs ve ihtiraslarına rağmen, Kuran'dan en kısa bir surenin bile bir benzerini getirmekten aciz kalmışlardır. Bu acziyet, hem Kuran'ın Allah kelamı olduğuna hem de Peygamberimizin risalet iddiasının doğruluk ve gerçekliğine ilm-i adi ile delil teşkil etmiştir. Buradaki ilm-i adinin herhangi bir şekilde farklı ihtimalleri barındırmadığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğuna işaret eden bir diğer mucize ise kendisinden

⁶⁶Giritli, Nakd, s. 29, 300.

⁶⁷Abdu'l-Kahir el-Bağdadi, Usulü'd-Din, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 170.

⁶⁸Giritli, Nakd, s. 29-30.

hâsıl olduğuna dair tevatür derecesinde nakledilen bir takım harikulade işlerdir.⁶⁹Giridi, Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasının doğruluğunun ispatı için kullandığı bu argümanlara ilaveten erbab-ı basair olarak nitelediği kimselerden de deliller rivayet etmektedir. Bunlardan ilkinde, Peygamberimizin insanları İslam'a davetten önceki, tebliğ esnasındaki ve vahyin tamamlanmasından sonraki süreçte sahip olduğu güvenilirlik/eminlik, adalet, doğruluk, ismet (herhangi bir günaha bulaşmama), içinde bulunduğu toplumun ahlak dışı değer yargılarını benimsememe gibi kişisel ve ahlaki özellikleri ile sağlam karakterine dikkat çekilmektedir.⁷⁰ Nitekim düşmanları İslam davetine muhalefetle birlikte O'nun şahsına karşı en küçük bir suçlamada bulunamamışlardır. Akıl sahibi herkes bu özelliklerin peygamber dışında bir kimsede bulunmasının imkânsız olduğunu kabul eder. Maturidi'ye baktığımızda onun da peygamberlerin davranışlarında bulunan mükemmelliği peygamberlik iddiasının doğruluğunda tüm peygamberler için kullandığını görmekteyiz. Nitekim Peygamberler muhatapları ile çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerinde bir arada bulunmuşlar, onlar peygamberlerin sahip olduğu eğitim yoluyla kazanılması ve diğer insanlarda aynı seviyede bulunması mümkün olmayan maddi-manevi mükemmel özellikleri bizzat müşahade etmişlerdir. İçinde yaşadığı toplumun değerlerinin son derece üstünde bir konuma sahip oluşları onların sahip olacakları/oldukları makama layık olmalarını mümkün kılan yüce bir zatın korumasıyla gerçekleştiğinin ve risalet iddiasındaki doğruluklarının önemli bir kanıtıdır. Bir diğer husus da peygamberlerin gaybtan haber vermeleridir. Nitekim peygamberler, muhatap oldukları toplumlara hem gaybî olan bir takım haberleri hem de kendilerini nasıl bir sonun beklediğini önceden bildirmişlerdir. Süreç içerisinde olaylarda

⁶⁹Giridi, *Nakd*, s. 305-306. Giridi, mucize olarak nitelendirdiği bu işlerin neler olduğu hakkında herhangi bir bilgi vermemekle birlikte siyer kitaplarındaki bilgiler ışığında ayın ikiye yarılması, parmaklarından suyun fışkırıp ordunun bununla su ihtiyacını gidermesi, ağacın yerden köklerini çıkarıp Peygamberimize doğru gelmesi, zehirli koyun etinin Peygamber (a.s.) onu yemek isterken dile gelerek zehir içerdiğini söylemesi vb. olayları kastettiği düşünülmektedir.

⁷⁰Maturidi Hz. Peygamber'in risaletinin doğruluğuna Kuran mucizesinden başka sahip olduğu fiziksel yapı, yaşamında meydana gelen bazı olağanüstü haller ve hadislerde belirtilen mucizeleri de delil göstermektedir. Maturidi'ni konu ile ilgili görüş ve düşünceleri hakkında daha geniş bilgi için Maturidi, *Kitabu't-tevhid*, s. 202 vd; Maturidi tarafından Peygamberimizin mucizeleri olarak belirtilen ifadeler için bkz: Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1992, "Menakıb, 23, 27", Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyri, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1992, "Fezail, 92-93", Ebu Davud, Süleyman b. El-Es'as, *es-Sünen*, İstanbul 1992, "Libas, 18", Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul 1992, "Libas, 4", "Menakıb, 5, 8", *Şemailu'n-Nebeviyye'l-hasailu'l-Mustafaviyye*, neşr: Fevz Ahmed Zemerli, Beyrut 1996, s. 45, 46, 58, 63; İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, İstanbul 1992, "Fiten, 23", Kastallani, Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir, *el-Mevahibu'l-Leduniyye*, neşr: Salih Ahmed eş-Şami, Beyrut 1991, c. 2, s. 217- 218, 626-628; Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-İsfehani, *Delailu'n-Nübüvve*, neşr: Muhammed Revvas Kalaci-Abdülber Abbas, Beyrut 1991, c. 1, s. 168-172.

onların verdikleri bu haberler doğrultusunda gerçekleşmiştir.⁷¹ Üzerinde durulan bir başka husus da yalan yere peygamberlik iddiasında bulunmanın aynı zamanda Allah'a iftira niteliği taşımasıdır. Çünkü peygamberlik kurumu Allah-peygamber-akıl sahibi varlıklar arasında gerçekleşen bir ilişkiye dayandığından bir kimsenin ben Allah tarafından sizlere gönderilen elçiyim diye yalan söylemde bulunması temelde Allah'a iftira anlamına gelecektir. Allah'ın böyle bir şahsı her türlü mükemmel vasıflarla donatması aklın kabul edeceği bir husus değildir. Hz. Peygambere baktığımızda onun insan olmak bakımından noksanlıklardan uzak kusursuz niteliklerle donatıldığını görmektediriz. Bu özelliğin yanı sıra Yüce Allah onun, yirmi üç yıl gibi uzun bir zaman diliminde teorik olduğu kadar pratik alanda da hikmeti, dini ve ahlaki hükümlerle prensipler hususunda elçilik yapmasına izin vermiştir. Ayrıca tebliğ ettiği dini diğer ilahi dinlere üstün kılmasının yanı sıra hem yaşadığı süreçte hem de ölümünden sonra kıyamete dek onu tüm insanlığa da üstün kılmıştır. Bu özelliklere sahip olan bir peygamberin getirdiği haberin doğruluğu reddedilmesi mümkün olmayan bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bununla birlikte sayılan bu vasıflar, onun sadece Arap toplumuna değil tüm insanlığa gönderilen son peygamber olduğunun da kanıtıdır.⁷²

Giridi, peygamberliğin ispatı ile ilgili bölümde ayrıca peygamberlerin sayısı üzerinde de durmuştur. Ona göre peygamberlerin sayısını beyan eden hadisler ve *"Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana anlattıklarımız da var, anlatmadıklarımız da var..."* Mü'min 40/78 ayeti gereğince ister Kur'an da işaret olunsun isterse olunmasın varlıklarını kabul etmek gerekmektedir. Bununla birlikte sadece ilgili ayetler ışığında peygamberlerin sayısı hakkında verilen bilgilerde peygamberlerin gerçek sayıları hususunda eksiltme veya fazlalaştırma söz konusu olmakla birlikte, dikkat edilmesi gereken şey, Kur'an'ın belirttiği sayıda herhangi bir eksiltmeye gidilmemesidir. Çünkü haber-i vahid her ne kadar fıkıh usulünde zikredilen adalet, akıl, İslam, zabt, isnad ve ref gibi şartların tümünü kapsadığı takdirde bile zandan başka bir anlam ifade etmemektedir. İtikadi konularda ise zanna itibar edilmez. Dolayısıyla bir rivayete göre yüz yirmi dört diğerine göre ise ikiyüz yirmi dört bin peygamberin bulunduğunu belirten hadislerde ihtilaf bulunduğundan bu hadislerle dayanarak hüküm vermek bir kaç noktadan sakıncalıdır. Birincisi, peygamberlerden bazısının Hz. Muhammed'e bildirilmediğini haber veren ayet-i celileyə muhalefeti gerektireceğinden zan karakterli bu hadisler hususunda dikkatli olunmalıdır. İkincisi, nebilerden

⁷¹Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 205-208.

⁷²Giridi, *Nakd*, s. 310-311.

herhangi birini sayı dışında bırakmak veya nebi olmayan birini de peygamberler arasında saymak gibi bir ihtimale de yol açmış oluruz. Üçüncüsü, doğruluk, yalan söylememe Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ, her türlü gınahtan masumiyet peygamberlerin, sahip oldukları özelliklerdendir. Ahad haber niteliği taşıyan bir hadisle onlardan haber vermek, belki de onlara yalancılığın atfedilmesine sebep oluşturacağından bu tarz hadislerden kaçınmak gerekmektedir.⁷³

2.4. Üstünlük Bakımından Peygamberler

Peygamberlikle ilgili olarak Giridi'nin üzerinde durduğu bir başka husus da peygamberlerden hangisinin daha üstün olduğu noktasındadır. Ona göre peygamberlerin en üstünü Hz. Muhammed'dir. Bunun delili ise *"siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz..."*⁷⁴ ayetidir. Çünkü bu ayette Peygamberimizin gönderildiği toplum, diğerleriyle kıyaslandığında en hayırlı olarak nitelendirilmiştir. Bir topluluğun hayırlı olup olmadığının ölçütü ise dini bakımdan nasıl bir konumda bulunduklarıdır. Peygamberin ümmeti en hayırlı olarak nitelendiğine göre bu durum onların dini algılama, anlamlandırma ve uygulamadaki mükemmelliklerine işaret etmektedir. Onların böyle bir seviyeye sahip olmalarının temelinde ise kendisine tabi oldukları Peygamberin üstün konumu bulunmaktadır. Giridi, Peygamberimizin diğer peygamberlere üstünlüğünü ortaya koymak bakımından ileri sürülen hadisin⁷⁵ delalet yönünün zayıf olduğu görüşündedir. Çünkü bu hadis taşıdığı mana itibarıyla Hz. Muhammed'in Hz. Âdem'den üstünlüğüne değil, belki Hz. Âdem'in çocuklarından üstün bulunduğuna bir delil teşkil etmektedir.⁷⁶

3. Değerlendirme

Giridi, peygamberlik meselesine yaklaşımı itibarıyla Maturidi ekolünün önemli bir temsilcisi olarak karşımızda durmaktadır. Meseleyi ele alışı ve kullandığı akli ve nakli delillerde başta Maturidi olmak üzere, hem Ebu'l-Muin en-Nesefi hem de Ömer Nesefi'nin izlerini görmek mümkündür. Peygamber gönderilmesini Maturidi geleneğini yansıtan bir şekilde vacip/zorunlu kategorisine taşımış, bu zorunluluğun akli ve nakli değil, hikmet ve maslahatın bir gereği olarak algılanmasını ısrarla vurgulamış, hikmetin nasıl bir mana ifade

⁷³Giridi, *Nakd*, s. 310-311.

⁷⁴Al-i İmran 3/110.

⁷⁵Hadis şu şekildedir: *"Ben kıyamet gününde Âdem'in çocuklarının efendisiyim. Hamd sancağının elimde olmasından, Adem ve dışındaki bütün nebilerin benim sancağının altında olmasından başka övünme yoktur."*Tirmizi, *Sünen*, "Tefsiri'l-Kur'an", 3073, "Menâkıb", 3548; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, "Benî Hâşim", 2415, 2560.

⁷⁶Giridi, *Nakd*, s. 316.

ettiğini belirtmeye çalışmıştır. Bu bakış açısıyla bir yandan Mutezile diğer taraftan da Berahime ve Eşarilere cevap niteliğinde olduğunu dile getirdiği müşahede edilmiştir. Nitekim Mutezile peygamber gönderilmesini Allah'a bir zorunluluk olarak telakki ederken, Berahime akıl yetisinin peygambere ihtiyaçsızlık için bir neden olduğunu dile getirmiştir. Eşariler ise bu hususun herhangi bir illet aranmaksızın imkân kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Peygamberlik meselesi bağlamında üzerinde durduğu bir başka husus da nübüvvetin ispatı olmuştur. Giridi, sadece akli mucize olan Kur'an mucizesiyle yetinmemiş, peygamberimizin sahip olduğu fiziksel ve ruhsal özelliklerle hissi olarak nitelendirilen diğer mucizelerine de yer vermek suretiyle peygamberlik müessesesini kanıtlamaya çalışmıştır. Ayrıca o, yine akli ve nakli delillere getirdiği yorumlar neticesinde ışığında Hz. Peygamberin diğer peygamberlerden üstün olduğunu da kabul etmektedir.

KAYNAKÇA

AKSÜT, Ali Kemal, Profesör Mehmed Ali Ayni, Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1944.

ALAADDİN, İbrahim, Meşhur Adamlar, Hayatları, Eserleri, İstanbul 1933-36.

BAĞDADİ, Ebu Mansur Abdulkahir b. Tahir et-Temimi, Usulî'd-Din, Beyrut, Darul'l-Medine, t.y.

BAĞDADİ Abdu'l-Kahir, Usulî'd-Din, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

BAĞDADİ, İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Arifin Esmau'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin, İstanbul 1955.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, Ankara 1983.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsir Tarihi (Tabakatü'l-Müfessirin), Diyanet İşleri Reisliği, Ankara 1960.

BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Camiu's-Sahih, İstanbul 1992.

BURSALI, Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1971-72.

CÜRCANİ, Seyyid Şerif Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, Tarifat, İstanbul 1327.

_____ Şerhu'l-Mevakıf, Mısır 1908.

DANIŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1972.

EBU DAVUD, Süleyman b. El-Eş'as, es-Sünen, İstanbul 1992.

EBU NUAYM, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Isfehani, Delailu'n-Nübüvve, neşr: Muhammed RevvasKalaci-Abdülber Abbas, Beyrut 1991.

EŞ-ŞAMİ, Muhammed Yusuf Salih, , Sübül'l-Hüdave'r-Reşad, Kahire 1986.

FAHREDDİN RAZİ, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, Mefatihü'l-Gayb: İrşadü'l-akli's-selim ila mezayî'l-kitabî'l-kerim (Tefsir-i Kebir), ed: Ahmet Hikmet ÜnalmişAkçağ Yayınları, Ankara 1993.

_____ el-Muhassal, Kâhire 1991.

Sayfa | 114 HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-ŞeybaniAhmed b., el-Müsned, Beyrut 1991.

HAYALİ, Haşiye-i Kestelibi haşyeti ale'l-Hayali (Haşiye-i Kesteli ala Şerhi'l-AkaidŞerhu'l-Akaid içinde), İstanbul, İhtar matbaası, y.y.,t.y.

İBNU'L-CEVZİ, Eu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülükve'l-Ümem, neşr: Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1403/1983.

İBN HÜMAM, Kemaleddin, Kitabu'l-Müsamere li'l-Kemal b. Ebi Şerif bişerhi'l-Müsayereli'l-Allame Kemal İbnHümam fi İlm-i'l-Kelam, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979.

İBN MACE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, es-Sünen, İstanbul 1992.

İBN NEDİM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebu Yakub, Kitabu'l-Fihrist, neşr: Rıza Teceddüd, Karaçi yy.

İNAL, Mahmut Kemal, Son Asrın Türk Şairleri, M. E. Basımevi, İstanbul 1969.

KADI ABDU'L-CEBBAR, Ebu'l-HasenAhmed el-Hemedani, Şerhu'l-Usulî'l-Hamse, neşr: Abdülkerim Osman, Kahire 1988.

KADI ABDU'L-CEBBAR, el-Muğni, tahkik: Muhammed Ali en-Neccar, Abdulhalim en-Neccar, neşr: el-Müessesetü'l-Mısıriyyetü'l-Amme, Kahire 1965.

KADI BEYDAVİ, KitabuMecmuatimine't-Tefasir, el-Beydavi ve'n-Nesefive'l-Hazin ve İbn Abbas, Dâru'lhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut t.y.

KASTALLANİ, Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir, el-Mevahibu'l-Leduniyye, neşr: Salih Ahmed eş-Şami, Beyrut 1991.

MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Mahmud, Kitabu't-Tevhid, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1979.

_____ Te'vilatuEhli's-Sünne, tahkik: Fatıma Yusuf el-Hayme, ResalahPublishers, Beyrut 2004.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyri, el-Camiu's-Sahih, İstanbul 1992.

NESEFİ, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, Tabsıratu'l-Edille fi Usulî'd-Din, tahkik Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, Ankara 2003.

SABUNİ, Nureddin, el-Bidaye fi Usulî'd-Din, Maturidiyye Akaidi, terc: Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

SİRRİ-İ GİRİDİ, Ahsenu'l-Kasas: Tefsir-i Sure-i Yusuf (as), Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1309.

____ Sırr-ı İnsan: Tefsir-i Sure-i İnsan, Eski Zabtiye Caddesinde 61 Numaralı Matbaa, İstanbul 1312.

____ Sırr-ı Furkan: Tefsir-i Sure-i Furkan, Vilayet Matbaası, İstanbul 1307.

____ Tabakat ve adab-ı müfessirin, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1894.

____ Sırr-ı Kur'ân, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1303.

____ Sırr-ı Meryem : Tefsir-i Sure-i Meryem, Vilayet Matbaası, Amid 1312.

____ Şerh-i akaid tercümesi, Vilayet-i Celile-i Tuna, Rusçuk 1292.

____ Nakdu'l-Kelam fî Akaidi'l-İslam, Matbaa-i Ebüzziya, Konstantiniye 1302.

____ Nakdu'l-Kelam, 2. baskı, Mekteb-i Sanayi Matbaası, Dersaadet 1310.

____ Nakdu'l-Kelam fî Akaidi'l-İslam, Dersaadet 1324, y.y.

____ Miyaru'l-Makal, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul 1303..

____ Arau'l-Milel, Kitapçı Arakel, İstanbul 1303.

____ Ruh, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1303.

____ Mektubat-ı Sırrı Paşa, A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1316.

SÜREYYA, Mehmet, Sicilli Osmanî, İstanbul 1308.

ŞEHRİSTANİ, Muhammed b. Abdulkerim, Nihayetu'l-İkdam fî İlmi'l-Kelam, Oxford University, London 1934.

TAFTAZANİ, Mesud b. Ömer b. Abdullah Saudiddin, Şerhu'l-Akaid (Kelam İlmi ve İslam Akaidi), çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1980.

____ Şerhu'l-Makasid, tahkik: Abdurrahman Umeyre, tasdir: Salih Musa Şeref, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1989.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, es-Sünen, İstanbul 1992.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, Şemailu'n-Nebeviyyeve'l-hasailu'l-Mustafaviyye, neşr: Fevvaz Ahmed Zümerli, Beyrut 1996.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1983.

YAVUZ, Salih Sabri, İslam Düşüncesinde Nübüvvet, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

YEŞİLYURT, Temel, Ebu'l-Berekat en-Nesefi ve İslam Düşüncesindeki Yeri, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya 2000.

Harun IŞIK

ZEMAŞSERİ, Muhammed b. Ömer, el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil, Beyrut 1977.